

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

1. Įvadas	1
2. Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas	2
3. Archyvo struktūra	11
4. Archyvo fondai	32
5. Apie šį rejeistrą	21

VILNIAUS MAGISTRATAS

ВИЛЕНСКИЙ МАГИСТРАТ

Fondas Nr. 23
Апыраšас Nr. 1

1511-1808

Sudarė A.Baniusevič

Ivadas

Lietuvos miestų istorijos tyrinėjimui vienu iš svarbiausių šaltinių yra savivaldos institucijų aktų knygos. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) savivaldą turėjo tik miestai, besinaudojantys Magdeburgo teise. Šis XIIIa. sudarytas vokiečių teisės rinkinys tapo pavyzdžiu daugumos Lenkijos ir LDK miestų vidaus tvarkai.

1387m. didysis kunigaikštis Jogaila savo privilegija suteikė Vilniui Magdeburgo teisę.¹ Ši privilegija sostinei, kartota vėlesnių LDK valdovų, sudarė galimybes turėti miesto tarybą, atskirą teisimą, kurti pirklių ir amatininkų susivienijimus: gildijas ir cechus.

1432m. Žygimanto Kęstutaičio privilegijoje pirmą kartą minimi Vilniaus miesto pareigūnai: vaitas, burmistrai, tarėjai.² Kaip miesto taryba buvo sudaroma iki XVa. vid. nėra žinoma, kadangi trūksta šaltinių. Nusistovėjusiu miesto statutu galima laikyti 1536m. Žygimanto Senojo privilegiją.³ Remiantis ja, magistratą – miesto tarybos vykdomąjį organą sudarė 12 burmistrų ir 24 tarėjai. Jie savo pareigas eidavo ne visi iš karto, o pamečiui po du burmistrus ir keturis tarėjus. Pusė magistrato narių buvo katalikai, kita pusė stačiatikiai. Visi burmistrai ir tarėjai susirinkdavo tik retais atvejais, iškilus svarbiam reikalui. Atlyginimas buvo mokamas tik “rotušėje sėdintiems” t.y. tiesiogiai pareigas einantiems magistrato nariams. Burmistrams buvo mokama po 20 kapų grašių, o tarėjams po 10 kapų grašių per metus.

Vilniaus magistratui priklausė visa miesto administracija. Jis rūpinosi rotuše, miesto gynyba, miestiečių ginklais ir kariniu paruošimu, tvarkė miesto išdą, komunalinį ūkį, matų ir saikų priežiūrą ir kt. Išdūi tvarkyti magistratas turėjo keturis išdininkus, vadinamus šafarus. Šafarai turėjo kasmet paruošti miesto pajamų ir išlaidų ataskaitą, kurios išklausti susirinkdavo tarybos nariai ir jos pakviesti cechų seniūnai. Miestiečiais tuo metu vadinami tik pirkliai. Jų įtaka magistratė visada buvo didelė. Iš pirklių renkami burmistrai ir tarėjai.

Vilniaus magistratas be administracinės – ūkinės veiklos vykdė ir teismines funkcijas.⁴ Magistrato teisimą sudarė 2 burmistrai ir 11 tarėjų. Pradžioje jo kompetencijos ribos buvo gana siauros, kadangi didesnę dalį miestiečių bylų tvarkė vaito – suolininkų (magdeburginis) teismas. Burmistrų – tarėjų (magistrato) teismas galėjo spręsti apeliacine tvarka cechų seniūnų uždėtas

¹ Jablonskis K. Istorija ir jos šaltiniai – V; 1979. P.190.

² Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.219.

³ Jurginis J. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki 1917 – V; 1968. P.68.

⁴ Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.226.

baudas ir bausmes amatininkams, skirti našlėms ir našlaičiams globėjus, užtikrinti jų turto saugumą, rūpintis elgetomis ir prieglaudomis. Magistrato teismas taip pat vedė tardymus dėl mieste sukulto sąmyšio arba organizuoto pasipriešinimo. Esant sudėtingesnei bylai jam į talką buvo kviečiami suolininkai.

Burmistrų – tarėjų teismas negalėjo kištis į vaito – suolininkų teismo kompetencijoje esančias bylas. Tačiau realiai praktikoje bylos dažnai pakliūdavo iš vieno teismo į kitą. Todėl net karaliaus privilegijoje buvo nurodyta, kad rotušėje burmistrai su tarėjais posėdžiautų vienoje patalpoje, o vaitas su suolininkais kitoje.⁵ Abiejų teismų varžymąsi apsprendė tai, kad vaitas – bajoras buvo valdovo vietininkas Vilniuje ir jo veiksmus galima buvo apskusti tik didžiajam kunigaikščiui. Todėl magistratas nuolat siekė riboti vaito valdžią.

1568m. Žygmantas Augustas suteikė Vilniaus magistrato pareigūnams bajorų luomui būdingas privilegijas.⁶ Tai reiškė, kad magistrato nariai – miestiečiai kovoje su vaitu įgijo vienodas pilietines teises. 1610m. Vilnius išsikovojo teisę siūlyti į vaito vietą keturis savo kandidatus, iš kurių vieną valdovas ir skyrė.⁷ Vaitas palaipsniui darėsi priklausomu nuo miesto valdžios, jo teisminės kompetencijos ribos siauriamos. 1620m. įvyko magistrato ir vaito – suolininkų teismų įgaliojimų padalijimas. Magdeburginis (vaito – suolininkų) teismas galėjo spręsti baudžiamąsias ir su jomis susijusias civilines bylas. Abiejų teismų galioje paliktas įvairių sutarčių įforminimas: nejudamo turto pirkimo – pardavimo, dovanojimo aktai, įvedamieji raštai dėl turto valdymo, skolaraiščiai, testamentai, prekybiniai sandėriai, samdos, darbo, nuomos ir kt. sutartys.⁸ Tačiau vaito – suolininkų teismas nuo šiol galėjo nagrinėti civilines bylas, kuriose ieškinyms neviršėjo 10 kapų grašių. Visas didesnes, daugiau pajamų suteikiančias, civilines miestiečių bylas perėmė magistrato teismas. Jo nuosprendį apeliacine tvarka galima buvo apskusti tik karaliui. Kai kuriose bylose, gaunamos iš vaito – suolininkų teismo, burmistrų – tarėjų teismas tapo apeliacine instancija.

Vilniaus miesto statuto arba vilkierio nuostatai galiojo iki XVIIIa. pabaigos. Nuo 1791m. magistrato teismas galėjo nagrinėti bylas, kurių ieškinyms neviršėjo 300 auksinų arba bausmę iki 3 parų kalėjimo. Didelėse bylose apeliacijos ėjo į naujai įsteigtą Vilniaus apeliacinio teismo skyrių.

⁵ Dubinski P. Zbiór praw i przywilejów miastu stołecznemu W X L Wilnowi nadanych – Wilno, 1788. P.305.

⁶ Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.215.

⁷ Butėnas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų bruožai XIII – XVIIIa. – Vilnius; 1997. P.143.

⁸ Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.216.

Šio teismo nuosprendžius dėl mirties ar įkalinimo iki gyvos galvos tvirtino LDK dvaro asesorių teismas.

LDK prijungus prie Rusijos imperijos, magistrato ir jų teismų veikla nenutrūko, tačiau 1808m. įkūrus Vilniaus miesto dūmą, jam liko tik teisminės funkcijos.⁹ 1866m. Vilniaus magistratas buvo panaikintas.

1852m. caro įsaku įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kurio direktoriumi tapo Nikita Gorbačevskis. Jame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų senieji dokumentai, surašyti iki 1799 metų. Šio laikotarpio magistrato teismų knygos kartu su Vyriausiojo Tribunolo archyvu buvo saugomos Vilniaus civilinio teismo rūmų pastate. R.Mienickis mini 266 bylas, kurios vėliau buvo pervežtos į centrinį senųjų aktų archyvą.¹⁰ Kur tuo metu buvo saugomi Vilniaus magistrato administracinės – finansinės dalies dokumentai yra nežinoma. Tikėtina, kad jie priklausė miesto dūmos archyvu.

1872m. pasirodė N.Gorbačevskio sudarytas senųjų aktų archyvo dokumentų inventorinis apyrašas, pavadintas katalogu.¹¹ N.Gorbačevskio kataloge burmistrų – tarėjų ir vaito – suolininkų teismai buvo atskirti vienas nuo kito į du fondus, turinčius 237 ir 25 vienetus. Bylos buvo suskirstytos pagal dokumentų pobūdį: į tvirtinamųjų aktų ir dekretų (nuosprendžių) knygas, įvairių tipų protokolus ir rejestrus. Kiekviena byla gavo inventorinį numerį, apibrėžtos jos chronologinės ribos, nurodytas lapų skaičius.

1906m. išleistas I.Sprogio senųjų aktų katalogas buvo šiek tiek informatyvesnis: tiksliau nurodyti dokumentų tipai, sudarytos naujos kai kurių bylų antraštės.¹² Abu katalogai, nepaisant jų didelių trūkumų, kurių svarbiausias paviršutiniškas bylų fondavimas, plačiai įėjo į mokslinę apyvartą.

1983m. Lietuvos centriniame valstybiniame istorijos archyve buvo atliktas Vilniaus magistrato fondo Nr.23 bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimas bei paieška. Nustatyta, kad pagal I.Sprogio katalogą faktiškai yra 227, o antrame apyraše – trys bylos. Išaiškėjo, kad pagal I.Sprogio katalogą trūksta 10 bylų. Tai bylos Nr.5100, 5101, 5114, 5117, 5145, 5155 – 5157, 5200, 5275. Čia svarbu pažymėti, kad istorijos archyve yra saugomas su tokiu pat pavadinimu dar vienas

⁹ Butėnas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų bruožai XIII – XVIIIa. – Vilnius, 1997. P.149.

¹⁰ Mienicki R. Archiwum Akt Dawnych w Wilnie – Warszawa, 1923. P.45-46.

¹¹ Горбачевский Н. Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской – Вильна, 1872. P.169-177.

Vilniaus magistrato fondas Nr.458. Jo pirmam ir dalinai ketvirtam apyrašui priklauso LDK laikotarpio magistrato ūkinio – finansinio pobūdžio dokumentai. Čia buvo aptikta paieškoje esanti byla Nr.5145. Taigi trūkstamų fondo Nr.23 bylų kiekis sumažėjo iki 9 vienetų.

Naujos senų aktų tvarkymo tendencijos, N.Gorbačevskio ir I.Sprogio katalogų trūkumai ir neišbaigtumas, paskatino imtis naujo sisteminio senų dokumentų tyrinėjimo. Pirmas šio darbo etapas – tai LDK institucijų atskirų apyrašų kūrimas ir tobulinimas. Sudarant Vilniaus magistrato fondo Nr.23 pirmą apyrašą buvo iškelti uždaviniai:

1. Bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimas;
2. Naujas bylų šifravimas;
3. Fondavimas;
4. Tikslių dokumentų chronologinių ribų nustatymas;
5. Bylų antraščių lietuvių – rusų kalbomis sudarymas.

Atlikus pirmo apyrašo bylų inventorizaciją nustatyta, kad jame faktiškai yra 229 saugojimo vienetai. Trys antrame apyraše esančios bylos yra iš papildomo N.Gorbačevskio katalogo. Tai burmistrų – tarėjų teismo tvirtinamųjų aktų ir dekretų knygosose esančių dokumentų rejestrai – apyrašai. Šios antro apyrašo bylos teminiu požiūriu yra artimos pirmo apyrašo byloms. Todėl nutarta šias tris bylas prijungti prie pirmo apyrašo, o antrą apyrašą likviduoti. Galutinis Vilniaus magistrato fondo Nr.23 bylų kiekis yra 232 saugojimo vienetai.

Didžiąją dalį Vilniaus magistrato fondo Nr.23 pirmo apyrašo bylų sudaro burmistrų – tarėjų bei vaito – suolininkų teismų knygos. Burmistrų – tarėjų teismo bylas sąlyginai galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Tai tvirtinamųjų aktų ir dekretų knygos, einamųjų reikalų, skundų ir prašymų, dekretų, elekcijų, teismo bylų protokolai, tap pat sumariniai, teismo, civilinių, taktinių, užsieniečių bylų rejestrai. Be to apyraše rasta ir kitų įdomių dokumentų, atskleidžiančių magistrato pareigūnų dalyvavimą LDK politiniame gyvenime. Tai, visų pirma, magistrato instrukcijos pasiuntiniams, vykstantiems į seimus, savivaldos įstaigų pareigūnų rinkimų protokolai ir kt. Dokumentų chronologinės ribos 1511-1808 metai. Nemažai vertingos informacijos tyrinėjant Vilniaus gyventojų socialinius – teisinius santykius, komunalinio ūkio padėtį, nusikalstamumo lygį, papročius, suteikia miesto tarybos administracinės – ūkinės veiklos dienynei, raportai burmistrams apie viešosios tvarkos pažeidimus, gatvių tvarkymą bei apšvietimą ir kt. Svarbiu

¹² Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг / сост. И.Спрогис– Вильна, 1901 – 1913. P.177-190.

šaltiniu, atskleidžiančiu miestiečių socialinę padėtį, jų buitį, yra turto inventoriai. Juose buvo pateikiamas visas miestiečio kilnojamo ir nekilnojamo turto inventordinis aprašymas. Tačiau magistrato administracinės – ūkinės dalies dokumentų pirmame apyrašo vis tik yra nedaug. Pagrindinė to priežastis tai, kad didžioji šio pobūdžio magistrato bylų dalis priklauso kitam Vilniaus magistrato fondui Nr.458, kuris neįėjo į senųjų aktų fondų kompleksą.

Su burmistrų – tarėjų teismu artimai yra susijęs vaito – suolininkų teismas. Šio teismo knygos sudaro maždaug ketvirtadalį Vilniaus magistrato fondo Nr.23 pirmo apyrašo bylų. Abu teismai turėjo daug panašumų. Jie posėdžiaudavo viename pastate – rotušėje, teisė tik miestiečiams. Savo praktikoje burmistrų – tarėjų ir vaito – suolininkų teismai taikė ne Lietuvos Statuto nuostatus, o vokišką Magdeburgo teisę. Dėl to vaito – suolininkų teismas dar buvo vadinamas magdeburginiu teismu. Jo bylas sąlyginai galima suskirstyti į dekretų, einamųjų reikalų, teismo bylų protokolus, taip pat į įvairių tipų rejestrus. Fondinės priklausomybės požiūriu magdeburginio teismo bylos nepriklauso Vilniaus magistrato fondui Nr.23, kadangi dar N.Gorbačevskis ir I.Sprogis atskyrė vieną nuo kito. Remiantis šiuo padalijimu 2000m. buvo sudarytas Vilniaus magdeburginio (vaito – suolininkų) teismo fondo Nr.22 pirmas apyrašas. Jį sudaro 26 tvirtinamųjų aktų knygos. Toks šio teismo bylų priklausymas dviems fondams yra dirbtinis ir prieštarauja bylų fondavimo taisyklėms, tačiau faktinės padėties pakeisti nėra galimybės, kadangi tai įvestų dar didesnę painiavą. Ši padėtis akivaizdžiai N.Gorbačevskio ir I.Sprogio paviršutiniško bylų fondavimo pasekmė.

Didelė dalis XVI-XVIIIa. magistrato dokumentų parašyti lotynų kalba. Ši kalba vyravo miesto teismų raštvedyboje iki XVIIIa. pab., kadangi jie savo veikloje taikė viduramžiais sukurta vokišką Magdeburgo teisę. Rečiau sutinkami įrašai parašyti senąja baltarusių arba lenkų kalbomis. Lenkų kalba galutinai įsitvirtino magistrato teismo raštvedyboje tik dešimtmetį prieš Respublikos padalijimą. Visos pirmo apyrašo bylos gavo naujus inventordinius numerius, tačiau šalia palikti seni N.Gorbačevskio ir I.Sprogio katalogų šifrai, kadangi jie plačiai paplitę mokslinėje literatūroje. Taip pat sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių – rusų kalbomis.

Vilniaus magistrato fondo Nr.23 pirmam apyrašui sudaryta trumpa geografinių pavadinimų (vietovardžių) rodyklė. Jose pateikiamos tik tos vietovės, kurios yra bylų antraštėse. Lietuvos teritorijoje esančių vietovių pavadinimai rašomi taip, kaip nustatyta oficialiuose dokumentuose.¹³ Už Lietuvos respublikos ribų vietovių pavadinimai parašyti nekeičiant žodžių šaknų, o tik

¹³ Lietuvos TSR administracinio – teritorinio suskirstymo žinynas – V; 1976. II dalis.

pridedant lietuviškas galūnes. Vietovardžiai šalia lietuviškų pateikiami ir originalo (lenkų) kalba. Vilniaus magistrato fondas Nr.23 ateityje bus toliau tyrinėjamas ir tobulinamas, sudarant smulkias vietovardžių, asmenvardžių ir temines – dalykines rodykles.

P.S. Aprašant "LDK Vyriausiojo Tribunolo" fondas Nr.8 pirmą apyrašą buvo aptiktos bylos, kuriose yra duomenų apie Vilniaus magistrato veiklą. Tai bylos Spr. Nr.884-896, Gorb. Nr.867-879. Šias bylas sudaro miesto špitolių, buvusių magistrato žinioje, pajamų ir išlaidų rejestrai, asmenų priimtų globai į šv.Nikodemo ir šv.Trejybės špitoles sąrašai, Vilniaus špitolių komisijos nuosprendžių protokolai ir kt.

1. Luridius Tytus. *Województwo wileńskie w dawnych granicach*. Warszawa, K.L. Kuratowski nakładem, 1923.
2. *Województwo wileńskie w dawnych granicach*. Warszawa, Kuratowski nakładem, 1923. p.129-131.
3. *Województwo wileńskie w dawnych granicach*. Warszawa, Kuratowski nakładem, 1923. p.131-132.
4. *Województwo wileńskie w dawnych granicach*. Warszawa, Kuratowski nakładem, 1923. p.132-133.

ŠALTINIAI

1. Dubinski P. Zbiór praw i przywilejów miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych – Wilno, 1788.
2. Groicki B. Artykuły prawa magdeburgskiego – Warszawa, 1954.
3. Lietuvos centrinio valstybinio istorijos archyvo fondų žinynas / red. D. Butėnas – Vilnius, 1990, p. 18 – 32.
4. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai / red. J. Žiugžda – Vilnius, T. I. Feodalizmo laikotarpis. 1955.
5. Горбачевский Н. Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской – Вильна, 1872. p. 169-177.
6. Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг / сост. И. Спрогис – Вильна, 1901 – 1913. p. 177-190.
7. Рубинштейн С. Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет, с 1652 по 1892 гг. - Вильна, 1894.

LITERATŪRA

8. Baliński M. Historia miasta Wilna – Wilno, 1836. T.1-2.
9. Burbianka M. Geneza urzędu wójtowskiego w Wilnie // Alma Mater Vilnensis, z.10, Wilno, 1932.
10. Butėnas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII – XVIIIa. – Vilnius, 1997.
11. Jablonskis K. Istorija ir jos šaltiniai – V., 1979.
12. Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos – V., 1968.
13. Kiaupa Z. Vilniaus ir Kauno vaitų teisminės galios XV – XVII amžiais // Mokslų Akademijos darbai, serija A, 1974, Nr.4.
14. Kiaupa Z. 1551 ir 1620 m. Vilniaus vilkierai ir jų taikymas LDK miestuose // Jaunųjų istorikų darbai. Pirmoji knyga. V., 1976, p.41-51.
15. Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1840 - 1842. T.1-4.
16. Kryževičius V. Lietuvos privilegijuotieji miestai – V., 1981.
17. Limanowski J. Najstarsze Wilno // Wilno I Ziemia Wileńska – Wilno, 1930. T.1, p.127 – 142.
18. Mienicki R. Archiwum Akt Dawnych w Wilnie – Warszawa, 1923.

ŽODYNAI

19. Lietuvos TSR administracinio – teritorinio suskirstymo žinynas – V; 1976. II dalis.
20. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego I innych krajów słowiańskich – Warszawa, 1893. T.13, p.492-533.
21. Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северозападного края и Царства Польского – Вильна, 1874.
22. Ручной словарь или краткое содержание Польских и Литовских законов – Санкт-Петербург, 1810.

ВВЕДЕНИЕ

Одним из важнейших источников для исследования истории городов Литвы являются акты и книги учреждений городских самоуправлений. В Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) свои самоуправления имели города, которые пользовались Магдебургским правом. Составленный в XIII веке немецкий свод законов стал образцом для внутреннего устройства многих городов Польши и ВКЛ.

В 1387 году великий князь Иогайла пожаловал горожанам Вильнюса Магдебургское право.¹ Эта привилегия столице, позднее подтвержденная очередными правителями ВКЛ, создала условия для образования городского совета (рады), отдельного суда, профессиональных объединений: купеческих гильдий и ремесленных цехов.

В привилегии с 1432 года, данной Вильнюсу, впервые упоминаются должностные лица городского самоуправления: воит, бургомистры, радцы.² Как формировался городской совет до середины XV века из-за отсутствия источников можно только предполагать. Устоявшимся городским статутом можно считать привилегию с 1536 года Сигизмунда Старого.³ На её основе магистрат – исполнительный орган городского совета состоял из 12 бургомистров и 24 радцев. Ежегодно, в порядке ротации, городом правили 2 бургомистра и 4 радцы. Половина членов магистрата были католики, другая половина православные. В полном составе магистрат заседал редко, только по важным вопросам. Денежное вознаграждение получали только должностные лица магистрата: бургомистрам платили 20 коп грошей, а радцам 10 коп грошей в год.

Виленский магистрат руководил всей городской администрацией.⁴ В его ведении был ремонт ратуши, оборона города, обеспечение горожан оружием и их военная подготовка, городская казна, коммунальное хозяйство, надзор торговых мер и весов и т.д. Магистрат имел четырех казначеев, так называемых шафаров. Шафары должны были каждый год отчитываться перед членами рады и старостами цехов о приходе и расходе городских денежных средств. В то время горожанами называли купцов. Они имели большое влияние в магистрате. Из купцов выбирали бургомистров и радцов.

¹ Jablonskis K. Istorija ir jos šaltiniai – V; 1979. P.190.

² Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.219.

³ Jurginis J. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki 1917 – V; 1968. P.68.

⁴ Ten pat. P.69.

Магистрат, кроме административно-хозяйственной деятельности, выполнял и судебные функции.⁵ Его суд состоял из 2 бургомистров и 11 радцев. Вначале границы его полномочий были довольно узкими, потому что большую часть судебных дел горожан разбирали войтовско – лавничий или магдебургский суд.

Бургомисторско – радецкий суд в апелляционном порядке мог рассматривать штрафы и наказания, наложенные цеховыми старостами ремесленникам, назначать опекунов вдовам и сиротам, заботиться о нищих и приютах. Суд магистрата вел также расследования о вспыхнувших городских волнениях и бунтах.

Бургомисторско – радецкий суд не имел права вмешиваться в дела, находящиеся в компетенции войтовско – лавничего суда. Но реально, на практике, их интересы часто пересекались. Поэтому даже в королевской привилегии было указано, что в ратуше бургомистры с радцами заседали в одном помещении, а войт с лавничими в другом.⁶ Соперничество обоих судов вызывало то обстоятельство, что войт – шляхтич был наместником короля в столице и ему подотчётен. Поэтому магистрат постоянно стремился ограничить власть войта.

В 1568 году Сигизмунд Август пожаловал должностным лицам виленского магистрата привилегии, присущие шляхетскому сословию.⁷ Это значило, что члены магистрата – горожане в противостоянии с войтом обрели равные гражданские права. В 1610 году Вильнюс добился права выдвигать на должность войта четырёх своих кандидатов.⁸ Одного из них государь утверждал. Войт постепенно становился зависимым от городских властей, а границы его судебной компетенции сужались. В 1620 году были разделены полномочия бургомисторско – радецкого и войтовско – лавничего судов. Магдебургский суд мог решать уголовные, а также с ними связанные гражданские дела. За обоими судами было оставлено право на оформление разных документов: актов купли – продажи и вводов во владения, дарственных записей, долговых обязательств, завещаний, торговых сделок и др.⁹ Войтовско – лавничему суду была ограничена возможность решать гражданские дела, в которых иск превышал десять коп грошей. Все большие, более

⁵ Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.226.

⁶ Dubinski P. Zbiór praw i przywilejów miastu stołecznemu W X L Wilnowi nadanych – Wilno, 1788. P.305.

⁷ Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.215.

⁸ Butėnas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų bruožai XIII – XVIII a. – Vilnius; 1997. P.143.

⁹ Kraszewski I. Wilno od początków jego do roku 1750 – Wilno, 1841. T.3 P.216.

доходные дела перенял суд магистрата. Его решения можно было обжаловать только королю.

Положения виленского городского устава (вилькера) действовали до конца XVIII века. С 1791 года суд магистрата мог решать судебные дела, в которых иск не превышал 300 злотых или наказание до трёх суток заключения в тюрьму. Апелляции в больших судебных делах поступали в новообразованный виленский отдел апелляционного суда. Его приговоры о смертной казни и пожизненном заключении утверждал задворный ассесорский суд ВКЛ.

После раздела Речи Посполитой виленский магистрат продолжил свою деятельность. В 1808 году в Вильносе была учреждена городская дума, перенявшая у магистрата административно – хозяйственные и финансовые функции.¹⁰ В 1866 г. виленский магистрат был упразднен.

В 1852 году царским указом был учрежден Виленский центральный архив древних актов, директором которого назначен Никита Горбачевский. В нём должны были быть собраны все документы учреждений и институций ВКЛ, составленные до 1799 года. Судебные книги магистрата вместе с архивом Главного Литовского Трибунала хранились в здании Виленской палаты гражданского суда. Оттуда 266 дел магистрата перевезли в центральный архив древних актов.¹¹ Где в то время находились документы административно – финансовой части городского самоуправления неизвестно. Можно предположить, что они принадлежали архиву думы.

В 1872 году Н.Горбачевским была издана опись – каталог документов, находящихся в центральном архиве древних актов. В каталоге Н.Горбачевского бургомисторско – радецкий и войтовско – лавничий суды проходили как два отдельных фонда, имеющих 237 и 25 дел.¹² Дела были распределены по характеру документов на акты крепостные и декретовые книги, разного типа протоколы и реестры. Каждое дело имело инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В 1906 году был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса. В нём более точно был указан тип документов, составлены заголовки некоторых

¹⁰ Butėnas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų bruožai XIII – XVIIIa. – Vilnius; 1997. P.149.

¹¹ Mienicki R. Archiwum Akt Dawnych w Wilnie – Warszawa, 1923. P.45-46.

дел.¹³ Каталоги Н.Горбачевского и И.Спрогиса, несмотря на недостатки, широко вошли в научный оборот.

В 1983 году в Центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел виленского магистрата фонд №23. В результате проверки установлено, что по каталогу И.Спрогиса оказалось в наличии 227, по описи №2 – 3 единицы хранения. Отсутствуют 10 дел. Это дела №5100, 5101, 5114, 5117, 5145, 5155-5157, 5200, 5275. Важно заметить, что в историческом архиве хранится ещё один фонд виленского магистрата №458. В первой и частично четвёртой описях фонда №458 имеются документы магистрата имущественно – хозяйственного характера, относящиеся к периоду ВКЛ. Здесь и было обнаружено, находящееся в розыске дело №5145. Итого количество необнаруженных дел фонда №23 уменьшилось до 9 единиц.

Новые тенденции научной обработки документов, незавершенность и недостатки каталогов И.Спрогиса и Н.Горбачевского, явились стимулом для нового систематического исследования древних актов. Первым этапом этой работы было создание отдельных описей к фондам учреждений ВКЛ. При составлении первой описи виленского магистрата фонд №23 были поставлены задачи:

1. Проверка наличия и физического состояния дел;
2. Перешифровка дел;
3. Фондирование;
4. Уточнение хронологических границ документов;
5. Составление заголовков на литовском и русском языках.

В результате проверки наличия дел установлено, что в первой описи фонда №23 “Виленский магистрат” присутствуют 229 единиц хранения. Во второй описи присутствуют 3 дела из дополнительного каталога Н.Горбачевского. Это реестры – описи актовых крепостных и декретовых книг бургомисторско – радецкого суда. Поскольку дела второй описи близки по тематике делам первой описи, решено эти три дела присоединить к первой описи, а вторую опись вообще ликвидировать. Итого фактически в фонде №23 “Виленский магистрат” имеются 232 единицы хранения.

¹² Горбачевский Н. Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской – Вильна, 1872. Р.169-177.

¹³ Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг / сост. И.Спрогис – Вильна, 1901 – 1913. Р.177-190.

Большую часть дел первой описи фонда №23 “Виленский магистрат” составляют книги бургомисторско – радецкого и войтовско – лавничего судов за 1511-1808 годы. Дела бургомисторско – радецкого суда условно можно распределить по характеру документов на акты крепостные и декретовые книги; поточные, декретовые, судебные, элекционные и др. протоколы; а также суммарийные, судебные, тактовые и др. реестры дел. Кроме этого, в описи имеются документы, отражающие участие членов магистрата в политической жизни ВКЛ. Это инструкции магистрата г. Вильно, выданные послам на сеймы, протоколы выборов должностных лиц городского самоуправления и др. Немало информации о социально – правовых отношениях горожан, состоянии коммунального хозяйства, уровне преступности, предоставляют журналы административно – хозяйственной деятельности городского совета, рапорты бургомистрам о нарушениях общественного порядка, уборке и освещении городских улиц и др. Важным источником отражающим социальное положение жителей, их быт и обычаи, являются инвентари имущества. Они представляли собой описание движимого и недвижимого имущества горожан. Всё таки административно – хозяйственного характера дел в первой описи фонда №23 “Виленский магистрат” имеется немного. Главная причина в том, что большая часть финансово – хозяйственных дел города принадлежат другому фонду №458 “Виленский магистрат”, который не вошёл в комплекс фондов древних актов.

С бургомисторско – радецким судом тесно связан своей деятельностью войтовско – лавничий суд. Его книги составляют четверть дел всей первой описи. Оба суда имели немало общего. Они были городскими судами, заседали в одном здании – ратуше, судили только горожан. В своей судебной практике бургомисторско – радецкий и войтовско – лавничий суды применяли Магдебургское право, а не Литовский Статут, поэтому войтовско – лавничий суд ещё называли магдебургским судом. Его дела условно можно распределить на декретовые, судебные, поточные протоколы, а также на разного типа реестры. С точки зрения фондовой принадлежности дела магдебургского суда, находящиеся в первой описи фонда №23 “Виленский магистрат”, являются нефондовыми потому, что ещё Н.Горбачевский и И.Спрогис в своих каталогах древних актов отделили войтовско – лавничий (магдебургский) суд от бургомисторско – радецкого суда.

На основе этого разделения в 2000 году была составлена первая опись фонда №22 “Виленский магдебургский суд”. В него вошли 26 актов крепостных книг.

Принадлежность дел войтовско – лавничего суда двум фондам противоречит правилам фондирования документов, но изменить существующее положение нельзя, так как это внесло бы ещё большую путаницу. Поверхностное фондирование Н.Горбачевского и И.Спрогиса явилось главной причиной такого положения дел.

Большинство документов магистрата XV-XVIII веков написаны на латинском языке. Латинский язык преобладал в делопроизводстве городских судов до конца XVIII века потому, что они в своей деятельности применяли средневековое немецкое право. Реже встречаются документы написанные на старобелорусском и польском языках. Все дела первой описи фонда №23 “Виленский магистрат” получили новые инвентарные номера, но рядом оставлены шифры каталогов Н.Горбачевского и И.Спрогиса. Так же составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках.

К первой описи фонда №23 “Виленский магистрат” составлен короткий географический указатель. В указатель внесены только те географические наименования, которые упоминаются в заголовках дел. Наименования местностей существующих на территории Литвы, написаны согласно справочнику административно – территориального деления Литвы.¹⁴ При написании названий местностей, находящихся за пределами государства, добавляются литовские окончания, корень при этом остается неизменённым. В географическом указателе в скобках рядом с литовским написано название местности так, как оно пишется в подлиннике (польский яз.)

В будущем будет проводиться работа по дальнейшему усовершенствованию фонда №23 “Виленский магистрат”, которое предусматривает создание подробных географического, именного и тематическо – предметного указателей.

P.S. При описании первой описи фонда №8 “Главный Литовский Трибунал” были обнаружены дела, касающиеся виленского магистрата. (Спр. №884-896, Горб. №867-879). Это реестры прихода и расхода госпиталей, бывших в ведении магистрата, списки лиц, поступивших в опеку госпиталей св.Никодема и св.Троицы, протоколы решений виленской госпитальной комиссии и др.

¹⁴ Lietuvos TSR administracinio – teritorinio suskirstymo žinynas – V; 1976. II dalis.